

ÅRBOK FOR KARMSUND

MUSEET FOR HAUGESUND OG BYGDENE

Årshefte 1977 — 1983

Haugesund 1983

Haugesund Bok & Offset A/S

Kari Guttormsen Førre:

Sjur Lothe

VESTLANDSFORFATTER OG FORRETNINGSMANN

I. Provins kontra sentrum

Mye tyder på at den litterære institusjon i Norge har vært (og er) hovedstadsdominert. Dette er kanskje ikke så rart; forlagene, teatrene, forfatterorganisasjonene m.m. har for en stor del hatt sin plass i Oslo. I tillegg har Oslo-avisene virket opinionsdannende og toneangivende innenfor det litterære miljø, og dette har bidratt til å bestyrke hovedstadsdominansen. Litteraturkritikken utgjør en viktig del av det litterære bildet fordi det er den som i kanskje klareste språk til enhver tid formulerer normer og forventninger litteraturen skal tilfredsstillere. De forfattere som ikke svarer til forventningene med hensyn til motivvalg, kan nok ofte hatt grunn til å føle at de er blitt møtt med både fordommer og en viss arroganse fra litteraturkritikernes side.

I «de røde 30-årene» skulle litteraturen være orientert om byverdier mer enn om sjøfart, fiske og næringsliv, dette som de «rene vestlandsskildrere» (omtalt slik av Philip Houm: Norsk litteraturhistorie) som Sjur Lothe og Arne Vaagen (psevd. for Sigurd Segelcke Meidell) var mest opptatt av. Sjur Lothe fikk riktignok god karakter av kritikerne for den innsikten og sakkunnskapen han satt inne med i spørsmål om fiske og forretningsdrift, men det skinner allikevel tydelig igjennom i de fleste kritikkene at stoffvalget var fremmed og ikke spesielt interessant for andre enn vestlendinger.

At Haugesunds Avis nå har latt Sjur Lothes siste bøker gå som føljetong er interessant. Det viser at hans bøker iallefall fremdeles har lokal interesse. Det er deler av den velmenende personskildringen som neppe tilfredsstillere en moderne lezers krav til personkarakteristikk, men romanene inneholder såpass mye kunnskapsstoff om handel, fiske og historisk stoff om Vestlandet at de burde interessere et videre publikum enn de antakelig gjør.

II. Biografiske opplysninger

Sjur Lothe (1893—1972) ble født og vokste opp i Haugesund. Han var sønn av skipshandler Sjur Lothe og Elisabeth f. Skogland. Han måtte til Bergen for å ta handelsartium, og da han 18 år gammel kom tilbake derfra, begynte han i farens skipshandel. Faren døde i 1915, og brødrene Sjur og Bjarne overtok nå sammen ledelsen av forretningen. I 1922 startet de to brødrene

Den unge Sjur Lothe som gymnasiast i Bergen.

(Foto utlånt av Gunnbjørg Lothe Horn)

selskapet Sjur Lothe & Co. Ettersom kommunikasjonsforholdene ble bedre, tok brødrene opp handel med distriktet slik at firmaet fikk en ledende stilling på sitt felt.

Sjur Lothe i vestlandske omgivelser, på Tonjer fyr.

(Foto utlånt av Gunnbjørg Lothe Horn)

Sjur Lothe i forretningen. Arbeidet med denne tok det meste av hans tid, og han betraktet seg selv først og fremst som forretningsmann. (Foto utlånt av Gunnbjørg Lothe Horn)

Sjur Lothe kom tidlig med i offentlig styre og stell, han var bl.a. med i bystyret som representant for Høyre i flere perioder. Han var en stund formann i Haugesund Handelsstands Forening og dessuten medlem av et utall nemnder. Sammen med andre like sterkt friluftsgasjerte kom han til å starte Haugesund Turistforening. Dette forteller oss om forretningsmannen Sjur Lothe at han var et utadvent og samfunnsengasjert menneske. Han var opp-tatt av politikk såvel som næringsliv og friluftsliv. Men den virkelig store interessen i hans liv, som kom til å stjele mer tid og krefter enn han strengt tatt kunne forsvare, det var diktningen.

Sjur Lothe betraktet selv sin forfattervirksomhet som en givende «hobby». I et intervju med ham i Haugesunds Avis (20/11—1968) kommer det fram at han først og fremst ser på seg selv som forretningsmann. Samtidig beskriver han hva diktningen har kostet ham:

Det er ikke bortkastet tid å ofre litt av nattesøvnen på ens interesser. Jeg må si jeg har måttet gi avkall på mye, bl.a. hyggelig vennelag, og kanskje har også min nærmeste familie mange ganger følt seg tilsidesatt.

En av Aschehougs medarbeidere påpeker i sin konsulentuttalelse om *Det blir aldri som før* Sjur Lothes forretningsmessige bakgrunn. Han nevner at Lothe skriver om ting han kan, men: «Det kan nok være at forretningsmannen har preget boken mer enn kunstneren». Han synes det blir spennende å se hvordan publikum vil ta imot «(—) en forretningsmanns roman om forretninger».

Sjur Lothe var alene om det han skrev i den forstand at han ikke tilhørte noen fast «forfatterkrets». Han skrev om det han selv hadde opplevd og sett. Allikevel har han nok spurt andre forfattere og litteraturkritikere om råd. Ut fra hans personlige papirer ser vi at det gjelder menn som Ronald Fangen, Carl J. Hambro, Georg Brochmann, Erling Lauhn, Svere Riisøen, Paul Gjesdahl, Jacob C. Worm Müller og Sigurd Segelcke Meidell (psevd. Arne Vaagen).

I intervju med Haugesunds Avis berører Lothe spørsmålet om litterære forbilder. Han forteller at i hans ungdom gjorde Johan Falkbergets diktning om Rørostraktene et veldig inntrykk på ham. Ønsket om å dikte noe tilsvarende om sin egen by begynte å forme seg i ham — «i beskjednere format naturligvis», (Haugesunds Avis 20/11-1968).

III Sjur Lothes forfatterskap

Sjur Lothes litterære produksjon kom i alt til å omfatte 1 diktsamling, 8 romaner og 5 skuespill/hørspill. Forfatterskapet hans kan deles i to helt klare perioder: tiden før og etter 2. verdenskrig. Dette tidsskillet betyr også et tematisk skille i bøkene hans. De første romanene, de som kom ut mellom 1927 og 1938, handler om skipshandel og fiske, arbeid og gode og dårlige tider i samtida. Bøkene han skrev etter krigen, er kulturhistoriske romaner som skildrer Haugesunds utvikling fra strandsted til ladested. Disse to motivkretsene som hele diktningen hans er konsentrert om, var viktige element i oppdragelsen i hjemmet.

Diktsamlingen *Bølger* kom ut i 1926. Tittelen er ikke dekkende i den forstand at innholdet først og fremst handler om sjø og hav, diktene gir heller umiddelbare stemninger og følelser, for det meste i forbindelse med naturopplevelser.

Med *Byen og banken* (1927) la Sjur Lothe opp programmet for første del av sin produksjon. Han skriver her om arbeid, spekulasjon, fiskeomsetting, shipping, konkurs og bank-krakk. Hovedpersonen i romanen, Svein Milje, driver firmaet sitt bra inntil den dårlige tiden rammer han også. Vi blir ført inn i en kjærlighetshistorie fra flere til år tilbake som nå, 5—6 år senere, ender godt etter at mange misforståelser er oppklart. Carl J. Hambro ga Lothe god kritikk i Morgenbladet: «Han er i slekt med ånden fra «gå på» og så lykkelig lite med dagens norske skriving». Hambro sier videre at når Lothe skriver om det som har med fiske og forretningsliv å gjøre, er han sikker og god, men «titter han i det mer kompliserte sjeleliv, blir han litterær og forloren». (Morgenbladet 6/4—1928).

I den neste boken, *Brogård & Co*, (1928) er det fremdeles handelsstanden som skildres. Vi kjenner igjen en del personer fra *Byen og banken*, blant annet Svein Milje med kone og hans kolleger, men i *Brogård & Co* spiller de en perifer rolle. Hovedpersonen er Terje Tune. Vi følger hans utvikling fra å være ung tjua-gutt til å bli nærmest prototypen på en streber, en opportunist. Han mangler hemninger, er uhederlig, men har samtidig noe naivt sentimentalt over seg. Av kritikerne ble Terje Tune sammenlignet med Alexander

Kiellands Jacob. Personskildringene og de kunstneriske prestasjonene tåler ikke sammenligning, men Sjur Lothes miljøskildring er like ekte som Kiellands, hevder Sverre Riisøen, (Haugesund Dagblad 26/7-1952).

Efterkommere (1929) tar opp tråden fra *Brogård & Co*. Den forteller om Terje Tune på toppen av sin karriere. Han oppnådde ikke å bli gift med Aagot Brogård, noe som ville vært fordelaktig både økonomisk og på det mer personlige plan. Mye av boken skildrer maktkampen mellom disse to sterke personlighetene, som han ikke vant, i alle fall ikke i første omgang. Aagot Brogård blir nærmest ødelagt i samlivet med løytnant Børge Dal, Terje Tunes tidligere medbeiler. Løytnanten viser seg etterhvert å være en drukkenbolt, og boken ender med at han brenner inne sammen med en av sine siste venninner. Aagot reiser utenlands etter dette og sender brev hjem til Terje Tune om at det er han hun elsker. Business og erotikk er hovedtema i boken, og disse motivene er virkningfullt flettet inn i hverandre.

Skibet og de to kvinner (1932) er igjen en roman som henter sitt stoff fra forretningslivet. Boken skildrer den hektiske og opprivende nedgangstiden omkring 1930. Vi møter Trond Hauge som kjemper både mot økonomisk fallitt, mot konens følelseskulde og mot den lidenskapelige elskerinnen som han egentlig ikke elsker. Boken ender «godt». Da skipet forliser, skapes orden både i låne-affærene og de personlige affærer.

C.J. Hambro sier i sin anmeldelse av boken i *Morgenbladet* at den har den samme styrke og de samme svakheter som de tre forrige bøkene.

«Skildringens styrke er dens reelle forhold, Lothes faktiske viden om de handelsforhold og de økonomiske vanskeligheter som er rammen om handlingen. (—) Nu som før er det i fremstillingen av de mere kompliserte sjelelige reaksjoner at forfatterens evne ikke strekker til. (—) Derfor blir hans erotiske situasjonsbilder familiejournal og ikke litteratur». (Morgenbladet 8/12-1932).

Det blir aldri som før kom ut rett før krigsutbruddet, i 1938. Romanens innhold gir dekning for denne dystre tittel. Sjur Lothe setter her sentraliseringen og den planmessige regulering av forretningslivet under debatt. Romanens tema er kampen mellom individuell handlefrihet og solidaritet. Sjur Lothe kjemper for enkeltmenneskets rett og ansvar. Som hovedperson møter vi Stein Tornes. Han går i begynnelsen av romanen sterkt inn for organisasjonstanken, for solidaritet.

Tornes må, ettersom tiden går, ta sin første begeistring opp til revisjon. Han oppdager at solidariteten som skulle kommet alle til gode, blir et mektig våpen i hendene på noen få tillitsmenn.

Dersom dette misbrukes, kan det gjøre mer skade for kolleger og medmennesker enn det gamle fribyttersystem, der alle stod fritt til å ta byttet, selge silda til hvem de ville og til hvilken pris de ville. Personskildringene i denne boken er noe mer inngående enn i de tidligere bøkene. Sjur Lothe prøver her å få til en balanse i skildringen av de motstridende syn.

Krigen kom, og Sjur Lothe var taus i 10 år. I denne perioden samlet han

stoff til sitt verk om Haugesunds historie, — i romanform. Slekten hans stammer fra gården Lothe i Kinsarvik. Den første som kom til Sundet ved Karmøy, drev jektebruk og sildehandel. Det er denne skikkelsen, kalt Vigleik, Sjur Lothe skriver om i første bind av trilogien, *Underveis*, fra 1949. Handlingen starter en dag i september 1837. En hardingjakt går oppover Karmsundet, Vigleik er ombord som altnuligmann. Han har vært hjelpelærer i Ullensvang og en slags sekretær for den kjente presten Niels Hertzberg. På Avaldsnes treffer han igjen sin gamle flamme, Herborg. Det meste av handlingen er lagt til steder mellom Boknafjorden og Kvalen på reiseruta. Vi møter historiske personer og kjente geografiske navn. Sjur Lothe har prøvd å smelte fiksjon og kulturhistorie sammen, og det ser for meg ut som det har gått på bekostning av begge deler. Enkelte av de lokale kritikere mener også at det er blitt mer kulturhistorie enn roman av arbeidet, og andre at det er «heimstadlære av høyverdi». Mye av det historiske stoffet er gitt samtaleform. Det som kommer frem i boken, er at tiden etter 1830 kulturelt sett er preget av striden mellom Welhaven og Wergeland, religiøst av hauganismen, politisk av gjeninnføring av formannskapsloven og økonomisk av den nye handelsloven som opphevet privilegiene.

Sjur Lothe sa selv i et intervju flere år etter: «I første bind var jo jakten «Freya» lastet så å si til mastetoppen med kulturhistorisk stoff». Haugesunds Avis 7/10-1950).

Ragnvald Skrede skriver i *Verdens Gang* om *Underveis* at hele boken burde vært skrevet på nynorsk, ikke bare en del av replikkene. «(—) når man kommer over fra disse til Lothes temmelige stive riksmål merkes overgangen pinlig sterkt» (*Verdens Gang* 7/1-1950).

Mot målet, fra 1950, heter fortsettelsen. Den forteller om Vigleik og Herborgs kamp for å få hverandre. Vi går ombord i den samme hardangerjakten og blir med på ferden videre inn i Sørfjorden. Her er det mange dramatiske scener, som f.eks. da faster Herborg forteller om årsakene til sitt ødelagte liv, og det voldsomme generasjonsoppgjøret som blir skildret mellom Herborg og Vigleiks far. Romanen slutter med at de to unge bryter opp fra Lofthus for å prøve å skaffe seg en fremtid ved Sundet.

I pressen fikk denne romanen stort sett bedre kritikk enn *Underveis* fordi «(—) ho ikkje er så tyngd av historisk stoff som *Underveis* var». (O.K. Hardanger, *Haugesunds Avis* 10/11-1950).

Biskop Karl Marthinussen gir i *Dagen* alle Lothes bøker god kritikk, også *Mot målet*, og han skriver om denne at han er imponert over stoffmengden Lothe har samlet og mener at boken gir et fyldig bilde av tidsforhold og miljø. (*Dagen* 11/12-1950).

Trilogien om Haugesunds historie ble avsluttet med *Den nye dag* fra 1952. Den bygger videre på det vi fikk vite om Sundet i *Underveis*. *Den nye dag* ligger nok, som den, på grensen mellom roman og lokalhistorie.

Den nye dag strekker seg over en periode på 15—16 år, fra 1840 og utover, det korte tidsrommet da Haugesund blir til. Mijø- og samfunnsskildringen er vesentlig og har stor plass. Vi følger det unge hardingparet på det nye stedet der de er med på å bygge opp samfunnet fram til det fikk sine første rettig-

heter; ble ladested i 1854. De fleste av dem vi møter lever i «gudsfrykt» og «nøysomhet». Men Herborg og spesielt Vigleik er også fylt av ekspansive idéer. Individualismen er en sterk drivkraft selv om fellesskapet ikke forsømmes.

Vigleik som hadde vært hjelpelærer, tar av økonomiske grunner imot et fire måneders vikariat som omgangsskolelærer. Han vinner haugianernes tillit og møter Andrea fra Bergen igjen. Hun har drømt om han siden han var hos henne som unggutt. Hun har senere blitt sjusket og fæl i et utrivelig ekteskap, men blir nå både ren og pen og lykkelig. Vigleik nekter til og med å ta imot penger for vikariatet. Kristian, som la seg etter Herborg mens hun tjente hos presten i Avaldsnes, lager igjen vanskeligheter en stund, men også han skikker seg bra til slutt.

Med dette siste bindet får trilogien forholdsvis bred omtale i riksavisene og avisene i de større byene.

Ragnvald Skrede skriver i *Verdens Gang* at Lothe er en utpreget idealist og fortsetter:

Litt maniert, litt Oxfordpreget er hans halstarrige understrekinger av at det stadig gjelder å gjøre opp. (—) Men dette tilgir man lett; Lothe er en karakter, og derfor er det uungåelig at hans meninger blir temmelig markante.

(*Verdens Gang* 9/12-1952)

Biskop Marthinussen derimot understreker i Dagen den etiske holdningen som positiv.

Alt han skriver bærer bud om et rikt sinn med klar etisk holdning. Det har alltid vært noe i hans bøker som har fengslet og kalt leseren til ettertanke, om man rent litterært har hatt sine innvendinger. Stort sett har det også vært vekst i hans produksjon. *Den nye dag* er utvilsomt hans beste bok, (—) Ikke minst over Vigleik-skikkelsen er det en sjelden reisning.

(*Dagen* 17/12-1952)

Halvdan Hydle i *Aftenposten* som også ser mange negative tendenser i tidens litteratur, mener at Sjur Lothes bøker er en motvekt til dette. Den kulturhistoriske vestlandsserien er:

Et fenomen å legge merke til, særlig nå, da vi daglig dunkes i hodet av de såkalte bestsellere og blir ør av det stadige skrik på sensasjon. (*Aftenposten* 10/12-1952)

Sjur Lothe i anledning 60-års dagen.

(Foto: Haugesunds Avis)

Den dramatiske delen av Lothes produksjon omfatter både hørespill og skuespill.

Beviset ble sendt i radio 11/12-1945. Hørespillet var ferdig innspilt på lyd-bånd før krigen, og det var satt opp på programmet den 19. april 1940. På grunn av krigsutbruddet ble det ikke sendt som planlagt. I dette hørespillet finner vi igjen motivene firmaproblem og menneskelige problem (business og erotikk) flettet sammen. En fallert skipsreder får sjanse til å redde seg selv økonomisk ved å ta en last med tyske våpen til Franco-Spania. Fortjenesten er selvsagt skyhøy, og rederen jubler. Konen er imidlertid mer betenkt og sier nei.

Høsten 1951 ble hørespillet *På veg mot målet* sendt i radioteateret. Stoffet

her er hentet fra *Underveis* og *Mot målet*; de mest dramatiske scenene og overgangene er knyttet sammen til ett handlingsforløp.

Våren 1954 ble skuespillet *Herborg og Vagleik* fremført av *Det Norske Teater*; i alt mer enn 70 ganger. Dette bygger på romantrilogien om Herborg og Vagleik, og etter omarbeidelsen ble det et 4 akters skuespill. Premieren fant sted i Haugesund i forbindelse med byens 100års-jubileum.

Stykket ble svært godt mottatt av anmelderne i lokalpressen. Signaturen T.H. i *Haugesunds Avis* skriver om premieren:

(—) Det ble en teaterbegivenhet som vil huskes både som et sterkt ledd i jubileumsfeiringen og på grunn av de rent menneskelige verdier Lothe forfekter med en ukuelig glød og varme. Det Norske Teateret tolket forfatterens intensjoner på en kongenial måte, og har skapt en forestilling som ga overbevisende miljøskildring, et utmerket samspill og en sterk betoning av de dramatiske tilspissede situasjoner skildringen byr på. (*Haugesunds Avis* 11/6-1954)

Flere av kritikerne i stavanger- og bergensavisene skriver at stykket engasjerte publikum, og Sigurd Tveterås i *Stavangeren* mener dette har med stykkets form å gjøre.

Det er et typisk folkestykke, der karaktertegningen er mer tydelig, kan hende også nokså konvensjonell til sine tider, enn dyptloddende og original. (*Stavangeren* 11/6-1954)

I mai 1959 hadde skuespillet *Storm* urpremiere i Haugesund, oppført ved Rogaland Teater. I den ytre handling dreier det seg om et gammelt familiefirma som er kommet i uføre p.g.a. mannen hennes, Finn Næss', lettsindige spekulasjoner. Sekretæren, Randi Holm, og Finn Næss har nærmest offentlig hatt et forhold gående, og at hun arver penger i rette øyeblikk gjør at hun og Næss kan starte et nytt shippingfirma. Dermed kan Astri Nordahl Næss og skipsreder Arne Berge, som har ventet på hverandre i 5 år, også få hverandre.

Igjen viser det seg at den lokale kritikk er mest velvillig.

Ragnvald Øygard i *Haugesunds Avis* skriver at: «Urpremierer på «Storm» ble en stor suksess for forfatteren og Rogaland Teater». Han mener stykket har «publikumstekke» fordi:

Det har en spennende og stram handling som foregår i et moderne forretningsmiljø i en vestlandsby. (—) Sjur Lothe kjenner dette miljøet til bunns (—).

Både de gode og menneskelig sett mindre gode sider hører med i denne skildringen, som i «Storm» har fått økt spenning ved at det irrasjonelle i menneskesinnet etter min mening er kommet sterkere inn enn i tidligere produksjon. (*Haugesunds Avis* 5/5-1959)

Utenbys anmeldere av «Storm» er hardere i sin dom. Berge Borrevik i *Stavanger Aftenblad* skriver at det er riktig av teatersjef Bjarne Andersen å strekke seg langt når det gjelder dramatiske forsøk innen distriktet. «Men i dette tilfelle har han i hvert fall strukket seg til grensen (—) «Allikevel understreker han at det er tydelig at stoffet har appell. (Stavanger Aftenblad 5/5-1959).

I 1966 ble lystspillet *Ordføreren* oppført. Dette tok innholdsmessig utgangspunkt i den situasjon at en jordmor på Utsira var Norges første kvinnelige ordfører.

En av Sjur Lothes bøker ble oversatt til tysk; Brogård & Co. Oversetteren, Per Schwenzen, var bosatt i Tyskland. På tysk fikk romanen tittelen *Millionen im Netz*, og Per Schwenzen forteller selv i brev til Sjur Lothe at det å finne en tysk tittel voldte både han og forlaget mye bry. Han var godt fornøyd da han kom frem til tittelen som henspiller både på millioner av fisk og penger (og mennesker) i nettet.

IV Det blir aldri som før.

Handlingsreferat — bakgrunn — funksjon

Jeg vil i dette avsnittet se nærmere på **Det blir aldri som før**. Etter min mening er det den beste av alle Sjur Lothes romaner. Formen er smidig bygget opp, og Lothe har lyktes bedre med personskildringen i denne romanen enn i de tidligere.

Etter å ha gitt et handlingsreferat vil jeg nevne noe om den historiske bakgrunn for fiksjonen. Til slutt vil jeg se litt på romanens funksjon.

Det blir aldri som før synes å være knyttet til begivenheter som fant sted i 1929/30. Situasjonen i åpningen av boka er den at Handelsstandsforeningen har arrangert et møte hvor bl.a. handelsministeren er til stede. Emnet for møtet gjelder opprettelse av et fiskerlag for fiskere og eksportører «for å sikre fiskerinæringen en lønnsom drift». Under diskusjonen taler både handelsministeren, en av eksportørene, Stein Tornes, notbas Vågen og kjøpmann Tangen varmt for organisasjonen. «Samhold» og «solidaritet» er sentrale begrep for dem. Den eneste som uttaler seg med forbehold om et fiskerlag, er Asbjørn Hove, en av de unge fiskebåteierne og eksportørene. Som den dyktige fisker er, er han redd at et slikt lag vil virke hemmende på det private initiativ. Etter møtet inviterer Sten Tornes Asbjørn Hove med hjem.

Før Tornes gikk til møtet, karakteriserte hans kone, Marit Tornes, den tiden han hadde arbeidet med planer for et fiskerlag, negativt. Det hadde vært en periode hvor han hadde vært fraværende åndelig og delvis også legemlig. Hun og Hove har stort utbytte av å utveksle tanker om det som opptar dem. Marits utsagn om «å stå solidarisk med vårt indre» og «(—) heller følge sin samvittighet enn sin forfengelighet» faller i god jord hos Hove. Det er kanskje ikke så underlig, han synes å være akkurat et slikt selvstendig menneske. I alle fall karakteriserer hun ham på denne måten. «De handler visst alltid i full overensstemmelse med Dem selv».

Tilsvarende finner han hos fru Tornes full forståelse for sine tanker om «selvbestemmelsesrett» og «frihet» som for ham står i motsetning til «sosiali-

sering av næringslivet». Hove og Tornes blir i løpet av kvelden nærmest fiendtlige i sine angrep på hverandre. Hove mener at et fiskerlag kan medføre at Tornes kan miste mye av eksporten; fortjenesten, og Tornes sier, nærmest som en trussel, at Hove vil få vanskeligheter med kreditten dersom han ikke vil samarbeide.

Etter at Hove er gått, gir Tornes Marit klar beskjed om at han ikke ønsker innblanding fra henne når det gjelder forretningsforhold. «Du må ikke legge noe bånd på meg i denne saken», og Marit føler at situasjonen nå er denne: «At hyggen og tryggheten i hjemmet fra nu var knyttet til den skjebne organisasjonen fikk». Hennes bekymring viser seg ikke å være ubegrunnet i den forstand at arbeidsoppgavene kommer til å oppta Tornes på bekostning av familielivet.

Fiskerlaget får stor oppslutning. 70% av fiskerne slutter seg til det. Når startfasen kan karakteriseres som vellykket, er det ikke minst takket være Stein Tornes' innsats, delvis med fare for sin egen bedrift.

Fordi det fremdeles er fiskere som ikke er innmeldt i fiskerlaget, går Stein Tornes til slutt inn for en lov som skal tvinge alle fiskere inn i fiskerlaget.

Hove som nekter å melde seg inn, kommer etterhvert til å bli nærmest forfulgt, og det blir umulig for ham å drive som eksportør.

I forbindelse med behandlingen av Hove, som «hele byen tar del i» og tar avstand fra, ser Tornes nå en ny side ved fiskerlaget. Det har vist «(—) en despotisk selvrådighet og maktbrynde som ikke ville vite av en selvstendig hevdelse av eksportørinteressene».

Nå skjer det som Hove tidligere hadde antydnet at Tornes lider store økonomiske tap fordi fiskerlagets ledelse bestemmer at han ikke får så stor del av eksporten som han før har hatt. Også Tornes synes nå etterhvert at ledelsen misbruker sitt mandat.

Konflikten mellom Tornes og ledelsen fører til ufred hjemme. Tornes ryker uklar både med datteren, Signe, om behandlingen av Hove og med Marit, om en gammel sjalusi-historie. Han anklager Marit for å ha hatt et forhold med Asbjørn Hoves far.

I oppgjøret etter denne siste episoden blir grunnen lagt for et harmonisk forhold i hjemmet og ro i samvittigheten. «Har du viljen til godhet Stein (—)», sier Marit og appellerer til det gode i ham. Det er igjen av interesse for Tornes hva Marit mener, og forholdet mellom dem, og dermed i hjemmet, blir godt. Videre tar han et oppgjør med laget, styrket av hennes ord om å «ha mot til å være sig selv». Grunnen er at han er blitt fratatt mye av eksporten. Oppgjøret resulterer i rettsak, og den vinner Stein Tornes. Men det viktigste er allikevel hjemmet. Helt på linje med Marit sier han: «Jo Marit, du har rett. Hjemmet er hovedsaken tross alt».

Sildelagens historie inneholder nok mange lokale dramatiske episoder. I Haugesund er det spesielt to autentiske hendelser som jeg mener må ha hatt betydning for Sjur Lothe da han skrev *Det blir aldri som før*.

Rett før årsskiftet 1931/32 fisket og iset to fiskedampere som ikke var innmeldt i Stor- og Vårsildlaget, innenfor norsk territorialgrense. Den ene var

Breme fra Kopervik med kaptein Gjessing om bord, og den andre var kaptein Harald Olsens båt Nordøen fra Haugesund. Bestemmelsen ifølge den midlertidige loven fra 1930 var at silden måtte om organisasjonen, før den var lovlig handelsvare. Disse to gikk direkte til Tyskland og brøt dermed både silde-loven og tollbestemmelser. I intervju med Haugesunds Avis (21/1-1932) forteller kaptein Gjessing om de vanskelighetene de møtte underveis. De ble nektet is overalt og måtte gå helt nord til Kristiansund før de fikk noe. Han forteller videre at de fikk tomkasser av en mann, men fordi denne fryktet for at han ville bli blokkert for leveranser til andre eksportører, kom han dagen etter og ville ha kassene tilbake.

Det var mye skriving i avisene om denne turen, og det var også snakk om at silde-loven var grunnlovstridig. Det endte med at kapteinene ble ilagt bot.

Vi leser at de samme rederne forsøker en annen taktikk, 14 dager senere. De ble klarert fra Kopervik etter at de hadde oppgitt å ha en saltgehalt på 8%. Til vanlig inneholdt saltsild 25—30% salt, men tollbestemmelser fra 1921 sa at sild som inneholdt mer enn 5% salt skulle betraktes som saltsild. Siden silde-loven bestemte at kun utførsel av fersk sild måtte gå om organisasjonen, var ekspedisjonen lovlig. Men den gjorde selvsagt situasjonen vanskelig for de organiserte eksportørene. Tyskerne godtok sild med opptil 10% saltgehalt som fersksild.

I alle fall delvis som resultat av denne turen kom 29. januar 1932 en utvidelse av den midlertidige loven fra 1930, slik at også saltsild som skulle eksporteres måtte være kjøpt gjennom en fiskerorganisasjon.

Om ikke Harald Olsen direkte var modell for personen Asbjørn Hove vi møter i romanen, er det sikkert at Sjur Lothe brukte disse episodene når han forteller om Hove. Harald Olsens datter forteller at Lothe var mye hos faren og snakket om disse hendelsene «mens han holdt på å skrive en bok».

Den 28. april 1934 avsa Høyesterett dom i en sak anlagt av sildepakker Leif Nagell mot Den norske Stat og Stor- og Vårsildlaget. Nagell mente at han av Eksportrådet var blitt tildelt urimelig liten kvote av eksportkvantumet i 1931. Eksportrådet skulle derved ha overtrådt grensene for den myndighet det var tillagt.

Direktivene om Eksportrådet av 15. november 1930 hadde sitt utspring i sildelagenes ønske om et råd som skulle fordele eksporten mellom distriktene, og fastsette de forskjellige norske firmaers andel både av eksporten og pakkingen. I første instans skulle de enkelte firmaer og grupper selv prøve å fordele dette mellom seg. Om man ikke kom til enighet, sa egentlig ikke departementets regler noe om hvordan man så skulle gå frem. Eksportrådet skulle bare bestemme endelig det de enkelte grupper og firmaer var blitt enige om. I Haugesund kom man ikke til noe fordelingsresultat; pakkerne ble ikke enige. Stor- og Vårsildlaget av slo å foreta noen fordeling, og Eksportrådet fant det nødvendig å fordele mellom pakkerne som første instans. Her mener Nagell at grensene for myndighet er overtrådt. Nagell fikk i 1931 1% av eksporten for sitt tyske firma. Året før hadde han hatt 5%. Også retten bemerket at han ble rammet urimelig hardt, og tilføyer at det har vært uten egen skyld.

Saken hadde først vært oppe i Haugesund byrett. Der tapte Nagell erstat-

ningsspørsmålet, men fikk bevilling til fri sakførsel. Den norske Stat og Stor- og Vårsildlaget tilkjente seg saksomkostningene for Høyesterett.

I Høyesterett ble byrettens dom stadfestet, men uten tilkjenning av saksomkostninger.

Om dette er den direkte bakgrunn for Tornes' rettsak, kan vanskelig slås fast med sikkerhet. Jeg synes allikevel den er verd å nevne på grunn av de mange likhetspunktene. I *Det blir aldri som før* fortelles det også om at en ikke ble enige om fordelingen av eksporten. Alle beklaget den «innbyrdes splidaktighet», og Vågen forteller at på grunn av vanskelighetene med fordelingen, skal en egen kommisjon nedsettes. Med denne kommisjonen kan det utmerket godt ha vært tenkt på Eksportrådet.

Hvordan eksportørkretser i Haugesund betraktet denne saken i forhold til innholdet i *Det blir aldri som før*, har også en viss interesse. Reder (og tidligere eksportør) Sigurd Haavik var en kort tid leder for Eksportlaget. Han setter rettsaken i forbindelse med handlingen i romanen.

Den autentiske rettsaken og romanens rettsaker er ikke helt parallelle. Den største forskjellen ligger i utfallet. Tornes ble jo tilkjent noe i erstatning, om ikke så mye som han håpet på. Dette kan sikkert forklares med den «dikteriske frihet».

Budskapet i en tekst kan tale til oss både på en direkte og en indirekte måte. Den måten en forfatter forholder seg til sitt stoff på — fortellerholdningen — er identisk med verkets system av normer. «Fortelleren» (formidler mellom forfatter og leser) i et verk er underordnet normsystemet, og vi kan skjelle mellom to typer fortellere; den pålitelige og den upålitelige. Det er vanskelig å godta Lothe som pålitelig forteller dersom intensjonen hans har vært å gi en rettferdig framstilling av saken: for eller imot organisering av fiskerne i et fiskerlag. Selv om Tornes i 230 av bokens 280 sider spiller på organisasjonstilhengernes side, virker han lite overbevisende som pioner for organisering av næringslivet. Til det blir vi for grundig informert om hans syn på éneren og troen på «de frie kreftenes spill».

Det blir aldri som før kan tolkes i pakt med 30-årenes borgerlige ideologi. Romanen er med på å legitimere maktforholdene i det borgerlige samfunn. Både dyrkingen av éneren, forakten for det vanlige mennesket og idealiseringen av kvinnen som mor og husmor er eksempler på slike trekk i konservativ ideologi i mellomkrigstiden. Romanens tittel understreker en pessimistisk holdning til «det nye», samtidig som forholdene under fisket før i tiden romantiseres. For den leser som deler forfatterens syn på økonomi og familieforhold vil romanen nok virke bekreftende. For lesere som har vanskelig for å akseptere disse synspunkter, vil disse, fordi de så ensidig blir framført ikke antakelig berøre verkets litterære kvaliteter. Dette viser også gjennomgåelsen av kritikkene i dagspressen. De fleste anmeldelsene bærer preg at en lese måte som bekrefter kritikernes estetiske normer og idelologi.

Halvdan Hydle (Aftenposten 21/11-1938) ser *Det blir aldri som før* som en roman som først og fremst forfekter ideologiske synspunkter:

Det er til sine tider en næsten maktfull forkynnelse i denne skildring av individ kontra masse, av dyktighet kontra middelmådighet, av sundt oprør mot klammende statssocialisme.

I.B.J. (Arbeider-avisen 10/12-1938) er en av de to anmelderne som er nokså negativ i kritikken. Han kritiserer framstillingen fordi den utelukkende befinner seg innenfor eksportørenes krets. Organiseringen sees utfra eksportørenes synspunkt. Det er fremragende skildringer av tanker og følelser.

Men forfatteren går ikke opp i fiskerbåten eller inn i fiskerhjemmene. (—) På den måten får boken riktig nok verdi som «ekkolodd» i spørsmålet om eksportørenes interesse og resonnement, men det blir jo bare den ene side av saken. Det kan være «vondt» for et 50-tall eksportører å underordne sig organisasjonen og loven, men enn for de 5000 fiskere å underordne sig vilkårlig de 50 eksportører og deres interesser?

Samtidig som romanen er et innlegg i den spesielle debatten om fiskerlaget uttrykker den synspunkter i den mer generelle diskusjonen om samfunnsøkonomien. Romanen legger opp til den illusjon å skulle være upolitisk. Når forfatteren privatiserer problemene slik at debatten synes å bunne i personlige konflikter, er hensikten den å la saken miste sitt «politiske» innhold.